

УДК 2236.225.678

ФАКТОРИ СВІДОМОЇ СПЛАТИ ПОДАТКІВ: ДОСВІД КРАЇН ЄС

Покатаєва О. В., д.е.н., професор, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя
Кучерова Г. Ю., к.е.н., доцент, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

Покатаєва О.В., Кучерова Г.Ю. Фактори свідомої сплати податків: досвід країн ЄС.

В статті обґрунтовано актуальність свідомої сплати податків, тобто поведінки платників податків в межах дотримання ними податкового законодавства, тобто. Узагальнено та розкрито зміст взаємозв'язків між факторами впливу на поведінку платників податків на макрорівні, до яких в країнах ЄС відносять: податкову мораль, податкову культуру, справедливість побудови податкової системи, рівень довіри платників податків до діючого уряду в країні. Розглянуто уточнені фактори свідомої сплати податків на рівні окремого платника податків, до яких фахівцями країн ЄС віднесено: величину податкового тягаря; обсяги витрат, пов'язаних з дотриманням податкового законодавства; знання та практичні навички платника податків; ймовірність виявлення і масштаб покарання за недотримання податкового законодавства; прямі вигоди, які отримує платник податків за умов дотримання податкового законодавства; норми та цінності платника податків. Встановлено, що метою податкової політики країн ЄС є підвищення рівня податкової культури, шляхом формування прозорого податкового простору в країнах-членів ЄС та між ними. З'ясовано, що податкову прозорість європейські фахівці розглядають як спосіб уряду розкривати інформаційний зміст податкових платежів, а також формат співпраці податкових органів різних країн у сфері обміну інформацією щодо платників податків.

Pokataeva O.V., Kucherova H.U. Factors conscious payment of taxes: the experience of the EU countries.

The article substantiates the relevance of studies by experts of the EU taxpayers' behavior in the framework of compliance with tax laws, that is, the conscious taxes. Summarized and disclosed the contents of the relationship between the factors influencing the behavior of taxpayers at the macro level, which in the EU include: tax morale, tax culture, justice of the tax system, the level of confidence in the current government to the taxpayers in the country. Factors considered updated conscious taxes at the individual taxpayer to which experts of the EU include: the amount of the tax burden; the volume of expenses related to compliance with tax laws; knowledge and practical skills of the taxpayer; the probability of detection and the scale of punishment for non-compliance of tax legislation; direct benefits that accrue to the taxpayer subject to the tax legislation; norms and values of the taxpayer. It is established that the purpose of the tax policy of the EU is to increase the level of tax culture, by forming a transparent fiscal space in the participating countries and between them. It was found that the tax transparency of European experts are considering as a way to disclose government information content of tax payments, as well as the format of cooperation of tax authorities in different countries in the field of exchange of information on taxpayers.

Покатаєва О.В., Кучерова А.Ю. Факторы сознательной оплаты налогов: опыт стран ЕС.

В статье обоснована актуальность вопросов исследования специалистами стран ЕС поведения налогоплательщиков в рамках соблюдения ними налогового законодательства, то есть сознательной уплаты налогов. Обобщено и раскрыто содержание взаимосвязей между факторами влияния на поведение налогоплательщиков на макроуровне, к которым

в странах ЕС относят: налоговую мораль, налоговую культуру, справедливость построения налоговой системы, уровень доверия налогоплательщиков к действующему правительству в стране. Рассмотрены уточненные факторы сознательной уплаты налогов на уровне отдельного налогоплательщика, к которым специалисты стран ЕС относят: величину налогового бремени; объемы расходов, связанных с соблюдением налогового законодательства; знания и практические навыки налогоплательщика; вероятность обнаружения и масштаб наказания за несоблюдение налогового законодательства; прямые выгоды, которые получает налогоплательщик при соблюдении налогового законодательства; нормы и ценности налогоплательщика. Установлено, что целью налоговой политики стран ЕС является повышение уровня налоговой культуры путем формирования прозрачного налогового пространства в странах-членах ЕС и между ними. Выяснено, что налоговую прозрачность европейские специалисты рассматривают как способ правительства раскрывать информационное содержание налоговых платежей, а также формат сотрудничества налоговых органов различных стран в сфере обмена информацией в отношении налогоплательщиков.

Постановка проблеми. Дотримання податкового законодавства обумовлюються рівнем виконання платниками податків своїх зобов'язань. Систематична і чітка інформація про ставлення до обов'язку сплачувати податки та поведінку платників податків необхідна для підвищення якості результатів аналізу з метою розробки більш інформативної та адекватної політики оподаткування в державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням поведінки платників податків займалися такі провідні вчені, як: В. Вишневський [1], А. Лафер [2], М. Лепа [3], Т. Меркулова [4], А. Сандмо [5], А. Ястребова [6] тощо, проте, в контексті загострення світової податкової конкуренції є доцільним врахування досвіду країн ЄС в питаннях узагальнення факторів впливу на поведінку платників податків.

Мета статті полягає в узагальненні факторів свідомої сплати податків за досвідом країн ЄС.

Викладення основного матеріалу. У європейській практиці поведінкові науки тлумачать «податкову мораль» у спробі пояснити позитивні мотиви дотримання податкового законодавства. Практика оподаткування в країнах ЄС підтверджує, що громадяни та держава вбачають розвиток своїх фіскальних відносин відповідно до психологічної «податкової угоди», яка встановлює фінансовий обмін між платниками податків та податковими органами. Проте, цей взаємозв'язок виходить за рамки власне обміну та включає міцні відносини і лояльність учасників угоди один до одного. Зазначені аспекти збудували основу моделей дотримання податкового законодавства, які базуються в Європі на людських почуттях морального обов'язку сплачувати податки; сприйнятті населенням справедливості податкової системи і, зокрема, думки, що інші платники податків також їх сплачують; рівні довіри платників податків до уряду, що повинен ефективно витратити кошти податкових надходжень, зокрема, на суспільні блага, які принесуть користь платникам податків. Отже, базовими факторами впливу на поведінку щодо дотримання податкового законодавства, тобто свідомої сплати податків, є поєднання індивідуальних цінностей і норм, соціальних цінностей і норм, віри у справедливість податкової системи, простоти дотримання податкового законодавства. Невідповідність зазначених факторів регулюється системою обмежуючого характеру, зокрема, швидкості і точності виявлення фактів недотримання податкового законодавства (тобто, ймовірність бути спійманим), швидкості і точності коригувальних заходів, тяжкості або вплив заходів стримування у сфері оподаткування.

В межах індивідуального підходу європейські фахівці розглядають більш уточнені фактори свідомої сплати податків, які визначають коли і якою мірою конкретний платник податків виконуватиме свої податкові зобов'язання, а саме: а) величину податкового тягаря; б) обсяги витрат, пов'язаних з дотриманням податкового законодавства,

наприклад, час, необхідний для реєстрації платника податків, заповнення податкових декларацій, податкову консультацію, витрати на залучення фахівців у сфері оподаткування тощо; в) знання платника податків, тобто, знання і практичні навички, які дозволяють йому справляти податки в межах усвідомлення того, чому і як вони сплачуються; г) ймовірність виявлення і масштаб покарання за недотримання податкового законодавства; д) прямі вигоди, які отримує платник податків при сприянні дотримання податкового законодавства. Такий підхід дає змогу реєстрації платника податків в більш лояльній групі податкового ризику, що відповідає лояльній системі податкового контролю. Зауважимо, ймовірність настання покарання за недотримання податкової дисципліни та прямі вигоди від її дотримання вважаються основними факторами-мотиваторами, або обмежуючими факторами свідомої сплати податків; е) норми та цінності, тобто внутрішні фактори, які викликають у платника податків бажання «добровільно» сплачувати податки. «Добровільному» дотриманню податкового законодавства в європейських країнах сприяє справедливе та прозоре ставлення до платника податків органами управління податками та ефективність витрачання державними органами доходів від податкових надходжень. Деякі вище вказані фактори взаємопов'язані, рис. 1.

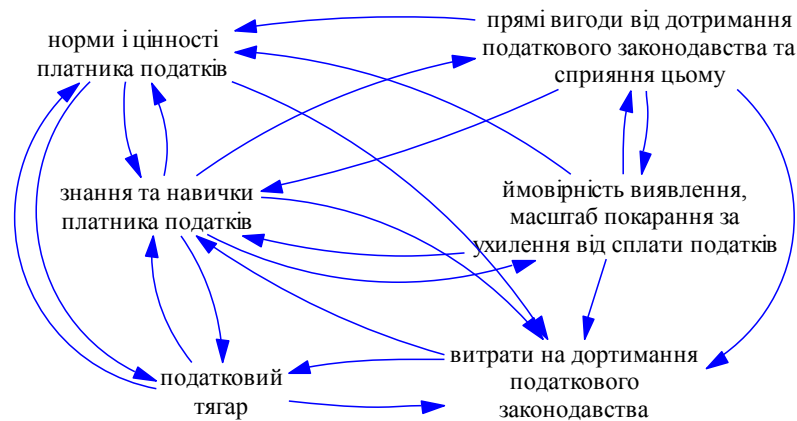


Рисунок 1 - Фактори свідомої сплати податків на рівні платника податків. Джерело: узагальнено автором на основі опрацювання джерел [7]

Наприклад, низьких витрат на дотримання вимог податкового законодавства (б) недостатньо, якщо у платника податків відсутні відповідні знання та навички (в). Навіть, якщо витрати на дотримання вимог є низькими і у платника податків достатньо розвинута податкова свідомість, все одно податкова дисципліна, крім цього, вимагає «батога» - високої ймовірності виявлення і значних масштабів покарання за недотримання податкового законодавства (г) і «пряника» - прямих вигод (д), тобто тих факторів, що мотивують платника податків свідомо сплачувати податки, або комбінацію (г), (д) та (е). Крім того, зміни в податковій політиці та адмініструванні податків можуть торкнутися дотримання податкового законодавства через вплив на фактори груп (а)-(е). Це означає, що поєднання податкової політики й адміністративних заходів, скоріш за все, необхідне для підвищення рівня дотримання платниками податків законодавства залежно від конкретних обмежень. Наприклад, якщо платники податків мають достатні знання щодо системи оподаткування, у тому числі закони і правила, то сприяння розвитку освіти платників податків може мати незначний вплив на дотримання податкового законодавства. Необхідність в освіті платників податків може істотно відрізнятись для різних груп платників податків, а тому може бути гострішою для індивідуальних платників податків, ніж для великих компаній. Тому, заходи щодо підвищення податкової свідомості з метою дотримання податкової дисципліни і, загалом, формування податкової культури, мають бути розроблені відповідно до різних груп платників податків і конкретних обмежень, з якими вони стикаються.

Отже, узагальнююча система факторів, що обумовлює поведінку платників податків в межах дотримання податкового законодавства, потребує уточнення в контексті галузі їх функціонування, специфіки видів діяльності, відношення до крупних чи малих платників податків, юридичних або фізичних суб'єктів тощо. Все зазначене формує систему специфічних факторів свідомої сплати податків, які є об'єктом управління для контролюючих органів та органів з управління доходами в країнах ЄС з метою підвищення рівня податкової культури.

Це пояснює взаємозв'язок між факторами, що впливають на дотримання податкового законодавства і трьома сферами запровадження відповідних заходів, а саме: податкова політика, податкове адміністрування та екстерналії податкової системи. Зауважимо, до екстерналій податкової системи відносять заходи, що здійснюються за межами податкової системи. Слід визнати, що зусилля, спрямовані на розширення податкової бази в рамках кожної сфери може викликати складні компроміси. Наприклад, реалізація політики щодо оподаткування багатьох дрібних платників податків може призвести до зростання рівня витрат на адміністрування податкових надходжень. Також, податкова політика безпосередньо впливає на витрати податкової дисципліни через складність податкового законодавства. Проте, звільнення малих фірм від оподаткування або надання їм більш сприятливого податкового режиму може зруйнувати систему стимулів до розвитку, а також узаконити ухилення від сплати податків фірмами, яким не надаються пільги. Загалом, режим звільнення від податків може негативно вплинути на податкову дисципліну платників, незвільнених від податків в межах рівня їх сплати. З іншого боку, високі податки для дрібних фірм можуть перешкоджати підприємницькій діяльності, а тому завадити економічному зростанню країни [7, С. 6], оскільки податкова політика є одним з ключових чинників, що визначає рівень «ефективного» податкового тягаря. Таким чином, зміни в податковій політиці можуть бути ключовими для формування податкової культури, яка б характеризувалася широкою базою (квазібазою) добровільного дотримання податкового законодавства.

Зазначені положення також відносяться і до системи податкового адміністрування. Витрати на податкову дисципліну, наприклад, залежать від складності процедури реєстрації платників податків і справляння податкових платежів. Крім того, податкова дисципліна, цілком ймовірно, може залежати від режиму примусового стягнення податків, а саме - буде він корумпованим, або чесним і прозорим. Ряд екстерналій податкової системи також може впливати на поведінку платника податків та формування податкової культури, зокрема, як державою витрачаються податкові надходження і в якій мірі оподаткування мобілізує політичну взаємодію громадян та відображається у загальній громадській дискусії щодо формування податкової свідомості [7, С. 3-4].

Процеси оподаткування функціонують в інформаційному суспільстві, тому питання податкової свідомості і культури у практиці країн Європейського союзу тісно пов'язано з податковим середовищем і прозорістю оподаткування/прозорістю сплати податків. Податкова прозорість спочатку розглядається європейцями як спосіб суб'єкта оподаткування знайти свій підхід до податку та до суми його сплати. Передбачається, що суб'єкт оподаткування забезпечить ясність для акціонерів у тому, що справедливу частину податків буде сплачено. Податкову прозорість європейські фахівці розглядають як спосіб уряду розкривати інформаційний зміст податкових платежів, а також формат співпраці податкових органів різних країн у сфері обміну інформацією щодо платників податків.

Так, у вересні 2010 році Європейський парламент домігся того, що питання податкової прозорості та обліку стали сферами діяльності Європейської комісії. У 2012 році Рада ЄС ініціювала питання впровадження Директив ЄС щодо податкової прозорості та обліку. У квітні 2013 року Європейським парламентом прийнято пропозиції, що вимагають від банківських установ надавати уповноваженим владним інститутам та отримувати від них інформацію про фінансовий результат до оподаткування та щодо розміру податкових платежів. Відповідно, владні структури мають щорічно звітувати

перед Європейською комісією. Того ж року у країнах ЄС вступив у силу проект Директиви з обліку операцій та платежів, який вимагає звітності влади і перед владою [8, с. 7-9]. У березні 2015 року Європейська комісія представила Пакет заходів досягнення податкової прозорості (далі – Пакет) у рамках реалізації своїх амбітних планів для вирішення корпоративного ухилення від сплати податків та шкідливої податкової конкуренції в країнах ЄС. Ключовою складовою цього Пакету є пропозиція щодо введення автоматичного обміну інформацією між державами-членами ЄС відносно їх ухвали у сфері оподаткування [9].

Європейські аналітики вважають, що ухилення від сплати податків корпораціями скорочує державні бюджети країн ЄС на мільярди євро на рік, що також підриває справедливий розподіл податкового тягаря серед платників податків та справедливую конкуренцію між підприємствами. Корпорації користуються складністю податкових правил і відсутністю співпраці між державами-членами з метою перерозподілення прибутку і мінімізації своїх податків. Таким чином, європейці вбачають, що підвищення податкової прозорості та співпраці є життєво необхідним у боротьбі з агресивним податковим плануванням та «тіньовою» податковою практикою. За допомогою запропонованого Пакету ЄС прагне забезпечити держав-членів необхідною їм інформацією для захисту їх баз оподаткування і ефективно направити дії на компанії, які намагаються уникнути сплати податків. Пакет також включає ініціативи, пов'язані з іншими ініціативами ЄС для просування ідеї податкової прозорості, зокрема це [9]:

- *оцінка можливих нових вимог до прозорості для транснаціональних корпорацій.* Комісія вивчить доцільність нових вимог до прозорості для корпорацій, таких як публічне розкриття певної податкової інформації транснаціональних корпорацій;

- *перегляд Кодексу поведінки бізнесу у сфері оподаткування.* Проте, останнім часом Кодекс став менш ефективним у ліквідації шкідливих податкових режимів, оскільки його критерії не враховують більш складні схеми ухилення від сплати податків корпораціями, що обумовило перегляд Європейської комісії його норм з метою підвищення ефективності Кодексу;

- *кількісна оцінка масштабів ухилення від сплати податків та його запобігання.* Європейська комісія разом з Євростатом працюватиме з державами-членами ЄС, щоб виявити, яким чином можна досягти надійного рівня масштабів ухилення від сплати податків та його запобігання. Відповідні статистичні дані про масштаби і наслідки проблеми сприятимуть впровадженню більш ефективних заходів податкової політики;

- *скасування Директиви про податкові заощадження.* Європейська комісія пропонує скасувати Директиву про податкові заощадження, так як її зміст випередив більш амбітне законодавство ЄС, яке вимагає широкого охоплення автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки, у тому числі, заощаджень пов'язаних з доходами (IP/13/530).

Згодом дві законодавчі ініціативи цього пакету будуть представлені Європейському парламенту для консультацій і Раді ЄС для їх прийняття. Наступним етапом на рівні країн ЄС буде План дій з корпоративного оподаткування, що буде зосереджувати заходи на забезпечення більш справедливого й ефективного корпоративного оподаткування в рамках єдиного ринку, в тому числі повторного запуску Єдиної зведеної корпоративної податкової бази (CCSTB) та ідеї для інтеграції нових заходів країн ОЕСР та G20 по боротьбі з розпадом податкової бази і перерозподілу прибутків (BEPS) на рівні країн ЄС [9].

Висновки. У підсумку зазначимо, що до основних категорій, які обумовлюють поведінку платників податків в межах дотримання податкового законодавства, європейські фахівці відносять податкову мораль, податкову дисципліну, податкову культуру, справедливість побудови податкової системи та рівень довіри платників податків до діючого уряду в країні. В межах індивідуального підходу європейські фахівці розглядають більш уточнені фактори свідомої сплати податків: величину податкового

тягаря; обсяг витрат, пов'язаних з дотриманням податкового законодавства; знання та навички платника податків; ймовірність виявлення і масштаб покарання за недотримання податкового законодавства; прямі вигоди від дотримання податкового законодавства або сприяння йому; норми та цінності платника податків. Одним із пріоритетних напрямів розвитку податкової політики країн ЄС є досягнення податкової прозорості фінансових операцій в країнах та за їх межами.

Список використаних джерел:

1. Вишневський В.П. Уход от платы налогов: теория и практика: монография / В.П. Вишневський, А.С. Веткин / НАН України, Ин-т эк-ки пром-сти. - Донецк, 2003. – 223 с.
2. Лепа Н. Н. Классификационная структура налогового поведения предприятий и варианты их налогового реагирования [Электронный ресурс] / Н. Н. Лепа, А. Ф. Дасив. – Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/NvChdieu/2009_4/lepa.pdf
3. Меркулова Т. В. Налоговое поведение: институциональные аспекты анализа / Т. В. Меркулова // Научные труды ДонНТУ, 2005. – Выпуск 89–3. – С. 159–165
4. Ястребова А.С. Эффективность налоговых реформ в контексте особенностей поведения налогоплательщика в Украине /А.С. Ястребова / Бізнес інформ. – 2013. - №8. – 305-309
5. Laffer A.B. The economics of the tax revolt: a reader / A.B. Laffer, J.P. Seymour// Vol.1. – Harcourt Brace Jovanovich, 1979. – 138 p.
6. Sandmo A. Income tax evasion: a theoretical analyze / Sandmo A., M.G. Allingham// journal of public economics. – 1972. – vol. 1(3-4). – p. 323-338
7. Building Taxpayer Culture in Mozambique, Tanzania and Zambia: Achievements, Challenges and Policy Recommendations. Report CMI. July 2012 [Electronic resource] / Odd-Helge Fjeldstad and Kari K. Heggstad. – Bergen : Chr. Michelsen Institute, 2012. – 50 p.. – Access mode: www.cmi.no/publications.
8. Tax Transparency. Seizing the Initiative [Electronic resource]. – London : Ernst&Young LLP, 2013. – 49 p. – Access mode: www.ey.com/uk.
9. Combatting Corporate Tax Avoidance: Commission Presents Tax Transparency Package [Electronic resource] European Commission – Press release (Brussels, 18 March 2015). – Access mode: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/company_tax/transparency/index_en.htm.
10. Tax Reforms in EU Member States. Tax Policy Challenges for Economic Growth and Fiscal Sustainability [Electronic resource] Report 2014 // Taxation Papers. Working Paper: European Commission. – 2014. – № 48. – 154 p. – Access mode: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/index_en.htm.

Ключові слова: податкова поведінка, податкова мораль, податкова культура, податкова прозорість, справедливість податкової системи, довіра уряду, фактори.

Ключевые слова: налоговое поведение, налоговая мораль, налоговая культура, налоговая прозрачность, справедливость налоговой системы, доверие власти, факторы.

Keywords: tax behavior, tax morale, tax culture and tax transparency, fairness of the tax system, trust the authorities, factors.